

MISKOLCZY AMBRUS

TÖRTÉNELEM ÉS IDEOLÓGIA AZ ÚJABB ROMÁN IRODALOMTÖRTÉNETEK BEN¹

(*Nicolae Manolescu és Ion Negoitescu*)

Az irodalom legitimáció – írja Monica Spiridon a nagy román irodalomtörténetek értékelési stratégiáit elemezve.² És ha ezt elfogadjuk, akkor az irodalomtörténetet a legitimáció igazolása. Kettős legitimáció. Nem véletlen, hogy George Călinescu 1941-i nagy irodalomtörténete után nem sikerült még komolyabb kézikönyvet sem összeállítani. Hiszen egyetlen nézőpont érvényesülhetett: a protochronizmus. Ennek következetes alkalmazása viszont a komédiába fullasztott volna minden nagyszabású vállalkozást. Kissé megkosztetizálva újra ki lehetett adni Călinescut, 1982-ben, és várni... Így születhetett meg a külső és némileg a belső emigrációban két igazi irodalomtörténet. Az egyik szerzője Nicolae Manolescu, az elmúlt két évtized egyik legtekintélyesebb kritikus, akit a lapok hasábjairól nem lehetett kiszorítani, csak marginalizálni az oktatásban, hiszen román nyelvet tanított idegen nyelvűeknek. A másik szerző Ion Negoitescu, tagja a hajdani nagyszebeni körnek, ennek az 1940-es években összeállt értelmiségi–írói csoportosulásnak, amelyet nyugati orientációjáért jobbról, majd balról egyaránt üldöztek.

Munkájuk pozitív és negatív visszhangja is egyaránt jelzi, a fő célt elérték: sikerült szellemi élményt nyújtani az olvasónak, a kritikusoknak. Mint minden jó irodalomtörténet, ezek is olvastatják magukat. Portré portrét követ, miközben a súlyos ítéletek és szellemes fordulatok lekötik a figyelmet. De egyben el is terelik. Elterelik a történelemtől, miközben róla is szólnak. Persze, lehet, annak a figyelmét, aki ezekre a mozzanatokra összpontosít, és lehet, indokolatlanul. De ki tudja hol a határa annak, hogy mi indokolt és mi nem, különösen akkor, amikor mi, történészek például olykor szenvedői vagyunk a történészek és irodalomtörténészek „osztályharcának”, amelynek, megvallom, belső dialektikáját talán nem is mindig értem, miközben eme harc részeseire és óhatatlanul önnön magatartásomra is, sok vonatkozásban nagyon találónak érzem, amit – horribile dictu – Marx mondott: nem tudják, de teszik. (Az osztályharc szót viszont azért tartom találónak, mert jelzi e kulturális acsarkodás tétjét és abszurditását, talán jövőjét is.)

Ami a módszert illeti, a történész egyfajta elégedettséggel nyugtázzhatja, hogy diszciplínája napról napra megújul. Igazi embertudomány. Az irodalomtörténet-írás azonban mintha elbizonytalanodott volna, túl sokat szól saját létjogosultságáról. És ennek a válságnak a már-már katarzist ígérő megfogalmazását olvasom ki Manolescu eljárásából. Izgalmas módszertani bevezetője azonban mintha nem tudna szervesen illeszkedni magához a műhöz. Mert csak egyetérthetünk, hogy nem epikus műre van szükség, hiszen „az értelmezés és értékelés az egyetlen mód a szövegekhez és az egyedi értékekhez való közeledésre”. És ő „olyan olvasó, aki a mindenfelől jövő agressziók ellenében hisz abban a naivságban, hogy a művészi alkotásokat el kell olvasni és újraolvasni, mindegyiknél a bennük foglalt művészet okán, és hogy, mint Gadamer mondja, „más úton megközelíthetetlen igazságot fejeznek ki”. Ugyanakkor a braudeli modellalkotás mellett érvel Manolescu. De vajon megtaláljuk-e elemzésében a kimondatlan igazságokat és a modellezés gyakorlatát?

Mindkét munkára rányomja bélyegét a közeg, amelyben születtek, pontosabban az, hogy mi ellen. Érthető, hogy kirekesztették az ideoiogiát és a történelmet. De az ered-

ményt mintha átszóné valamiféle groteszk mozzanat. Mintha magát a román irodalmat megcsönkítették volna, leegyszerűsítve a kulturális termelés feltételeiről kialakítható képet. Nem a – korábbi irodalomtörténetekre jellemző – rituálisan odakent ún. történeti háttér hiányát fájljuk. Elmaradása tiszta öröm. De lehet-e például Mircea Eliadéről anélkül írni, ami emlékiratai szerint egész tevékenységét meghatározta: a történelem terrorja. Igaz, ez megjelenik Negoitescu értékelésében. Így ír az eliadei regényvilágról: „bár jól meghatározott társadalmi közegben születtek, bizonyos hozzájuk illeszkedő történelmi helyzeteknek megfelelően, ezek a művek teljesen apolitikusak.” (318.) De apolitikusan eleveníthette-e meg Eliade a kommunistákat és a gárdistákat, akikkel, mármint a gárdistákkal, korábban oly messzemenően rokonszenvezett, miközben az antikommunista ellenállás technikáinak kidolgozása élete végéig foglalkoztatta? Nem hiszem...

Negoitescuhoz hasonlóképpen jár el némileg Manolescu is. Kvázi-apolitikus műfajként kezeli a 17. századi krónikairódművet. Egyértelmű reakció ez az ideológiaközpontúsággal szemben. De a krónikások vajon nem elsősorban ideológusok voltak? Úgy jelennek meg mint irodalmi igény nélküli szépírók, akik mondanivalójának ideológiai vonzata is volt. És ha ideológiájukról szó esik, nem elevenedik meg az őket vezető eszmény: a rendiség. P. P. Panaitescu, a román történetírás realista és racionalista vonulatának kiemelkedő képviselője éppen ezt mutatta fel a krónikák ideológiai üzeneteként, de csak úgy kerül említésre, mint aki az emlék-irodalom megalapítóját látta Miron Costinban. (53.) Mindemellert szellemesek Manolescu értékelései, mondatfűzései, hiszen emlékeztetnek az ő valóban nagy irodalomkritikai publicisztikájára. Íme egy példa: miután arról ír, hogy Mihály Vitéz nehezen képzelhető el a Sándor-regény nélkül, így jellemzi a helyzetet: „Az élet átmegy az irodalomba, és az irodalom az életbe.” Viszont okkal kérdezzük: miért nem láttatja ezt az első nagy román irodalmi remekben, a *Tiganiadában*. Ez Manolescu számára az irodalom eposza, ihletője Cervantes. Politikai filozófia nélkül kerül bemutatásra a mű. Pontosabban: jelen van az elemzésben, de csak akkor, amikor úgy véli Manolescu, hogy azért nem tette közzé művét Ion Budai-Deleanu, mert tartott az olvasótól, hiszen kigúnyolta az oly sokaknak kedves eszméket. Ezen eszmékről azonban nem esik szó. Feltehetően elege volt a szerzőnek az erdélyi mártírológiából, Budai-Deleanu jozefinizmusáról és jakobinizmusáról szóló fejtegetésekből. A román irodalmi tér homogén közegként jelenik meg. Erdély rovására. Feltehetően Manolescu unta az Erdély-misztikát is. De ez mit sem változtat azon, hogy a reformáció és a görög katolikus egyházi unió jelentősége csak áttételesen hámozható ki a szövegből. Varlaam moldvai metropolita beszédeinek tulajdonít olyan jelentőséget a román kultúrában, mint amelyet a németben Luther Biblia-fordításának. Ellenvetésünk: miért nem az 1648-i gyulafehérvári *Újszövetségben* látja a lutheri vállalkozás megfelelőjét? Hiszen nyelvi szépségeit éppen maga Nicolae Iorga helyezte mindenkéféül. Nem találjuk meg az erdélyi román felvilágosodás nagy korifeusait sem. Pedig Gheorghe Șincai a román történelmet évről évre megjelenítő annales-jellegű krónikájába olyan szubjektív mozzanatokot is beleszórt, amelyek nemcsak megszakítják az elbeszélés szárazságát, hanem a román emlékirat-irodalom gyöngyszemei közé tartoznak. Az 1830-as évek irodalmának tárgyalása viszont már olyan, amilyenek a szabvány irodalomtörténeti kézikönyvekben megszoktuk. Először a kor ideológiáját tárgyalja, pontosabban „Ideológia” főcím alatt a romantika értékelésében kialakult álláspontokat jelzi, leginkább V. Nemoianu elméletével rokonszenvezve. Dióhéjban ez az új elmélet a következő: a vad romantikát követi egy szelídebb szakasz, a biedermaier.

Úgy tűnik, a régi román irodalomban az esztétizáló szemlélet képviselői nem érzik

magukat otthon. Nem vállalkoztak a román művelődés olyan kultúrmorfológiai elemzésére, mint Eugen Lovinescu, vagy olyan művelődéstörténetre, mint Nicolae Iorga szintetizáló irodalomtörténete. Ion Negoitescu ugyanis – különösebb magyarázkodás nélkül – az 1830-as évekkel indít, majd egy-két pillanatkép, alkotó és mű felvillantását követően az 1840-es évek nemzedékének bemutatása után kezdi portrészorozatát, és egy-egy emberöltő elteltével meg-megszakítja ezt a portrészorozatot az irányzatok, a nemzedékváltás problémáinak rövid, néhány oldalas jellemzésével.

Mindkét új irodalomtörténet szerkezetében Călinescu nagy művéhez hasonlítható. Erény vagy fogyatékoság? A kérdést nem így tenném fel. Szükségyszerűség. A folyamatosságé. Az elmúlt évtizedek során elorzott identitás megtalálását jelzi a két mű. Ami a módszert illeti, formailag enciklopédizmussal van dolgunk. De nagyon is strukturált lélektani háttérrel. Mircea Martin mutatta ki, hogy Călinescu szövegépítő stratégiáját milyen komplexusok határozták meg: a román irodalom hagyományélkülisége és fejlődésének megszakítottága.³ Fejlődéstörténet helyett ezért kapunk portrészorozatot, teleologikus jellegűt. És ráadásul Călinescu hagyományt teremtett. És ettől nem szakadt el sem Manolescu, sem Negoitescu, még akkor sem, ha részletkérdésekben vitatják Călinescu egy-egy frappáns jellemzését. Tovább él Călinescu teleológiája. Negoitescunál a különböző törekvések lépten-nyomon Eminescu felé mutatnak, akinek örökségéből majd az utódok táplálkoznak. Manolescu pedig anakronisztikus összehasonlító értékelő megjegyzésekkel élteti tovább a călinescui komplexusok hagyományát. Így éppen a valós hagyományok jelentkezésének bemutatása marad el. Egy példa: a Bălcescu-portré.

Manolescu esztétizáló, műközpontú szemléletének megfelelően azzal indít, hogy a Vitéz Mihály (Mihai Viteazul) vajdáról írott könyv bevezetése a romantikus gondviselés-hit jegyében fogant. De vajon ezt a romantikus közhelyet Bălcescu nem ötvözte az ortodoxiával? Nichifor Crainic, akinek ideológiája lehet nem szimpatikus, hiszen a genocídium nem az, éppen ezt ismerte fel, és – természetesen – abszolutizálta. De ez nem ok, hogy elfelejtjük a felismerés lényegét. Hiszen Bălcescunál egyben a vallásos élmény újrafogalmazásáról van szó, ami pedig fontos és sokak számára kínos kérdése a román szellemi életnek. A kérdés rövidre zárása: Bălcescu egyik – az Istentől kimért száműzés keserveire panaszkodó – levele kapcsán így szól Manolescu: „Ez itt nem Lamennais mesterséges retorikája, amely oly sokakat fertőzött meg a mi negyvennyolcasaink közül Eliadétól Rosettiig, és még a kiegyensúlyozott Russót is, hanem az abszolút őszinteség tiszta lángja.” Egész sor kérdést vet fel egy-egy ilyen frappánsnak ható értékelés. Például Lamennais nem volt őszinte? (Erről tanulmányt lehet írni.) Vajon Lamennais nem segítette a románokat a vallásos élmény megfogalmazásában? Miért kell őt hibáztatni? Miért nem kerül említésre Michelet, akinek „legendái” ugyancsak párhuzamba helyezhetők Bălcescu történeti művével, éppen a román kultúra és az európai kultúra szinkronizmusának érzékeltetésére. És ha előbb az erdélyi kulturális örökség lebecsüléséről szólhatunk, most túldimenzionálásáról. A Mihai-kultust erdélyi innovációnak véli Manolescu. Valóban erdélyi származású professzorok voltak nagyhatású terjesztői. De már előzőleg megtalálható a román patriotizmus görög ébresztői: D. Philippide és D. Fotino korábbi munkásságában is.⁴ Bălcescu stílusát a moldvai krónikus Ureche stílusával hasonlítja össze. Szövegépítő technikáját az erdélyi felvilágosodás historikusaiéval. De nem lett volna-e célszerű Bălcescu művét a moldvai és havasalelvi krónikus hagyományhoz viszonyítani? Úgy hiszem, a forráskiadó Bălcescu említett művével a két hagyományt egyesíti és kiteljesíti. Miron Costinnál ugyanis Mihai a lehetetlenre vállalkozik, ezért utoléri a sorsa. A havasalelvi krónikákban nem az ember és a végzet kerülnek

szembe, hanem a Jó és a Rossz vívja harcát a bojári csoportok hatalmi küzdelmeiben. Bălcescu Mihaia innen emelkedik ki, nemzeti hősként, aki viszont nem teljesíti nemzeti kötelességeit, nem szabadítja fel az erdélyi román jobbágyokat, és ezért is, elbukik a kedvezőtlen hatalmi viszonyok között. Csak részben érthetünk egyet azzal, hogy „Bălcescu könyvének szelleme nem tudományos és nem modern. Inkább érzelmeken, mint eszméken nyugszik”. Vajon nem éppen ebben rejlik a kérdéses mű modernsége? Hiszen, talán némi okkal kérdezhetjük: Michelet sem volt modern? (És előzőleg, a történetíró Bălcescu értékelésének megalapozásakor sok mindenre hivatkozik Manolescu, csak éppen Panaitescura nem, aki pedig Bălcescu és Mihai életének egyaránt kiemelkedő monográfusa volt.) Vitatkozik Manolescu egyik kollégájával, I. E. Petrescuval, aki szerint a Mihai-könyvben két perspektíva egészíti ki egymást: az egyik a heroikus-mitikus, melynek hordozója a küldetését nem teljesítő és ezért elbukó Mihai, a másik az ironikus-profán, képviselője a szeszélyes, kapkodó Báthori Zsigmond. „A profánra és az iróniára hajló Bălcescu nem fedezhető fel a szövegben” – írja Manolescu. Mihai ellenében a másik póluson a Rossz: a degenerált török szultán és mindenekelőtt Rudolf császár, aki a román vajdát felhasználja, majd eltávolítja a történelem színpadáról, pontosabban nem is ő, hanem udvara – és az is a végzet hatalmából. És közben fel-felbukkan a történelem kissé tragikus bohóca, Báthori Zsigmond, aki akarva, nem akarva Mihai útját egyengeti. A történelem kegyetlen iróniáját feltáró és tőle szenvedő Bălcescut tehát megtaláljuk. Azt, aki 1848 őszén Habsburg-győzelemre számított, és arra, hogy el alapvetően román győzelmet hoz, aztán fél év múlva a magyarokkal és a forradalmi Európával szövetekezett, majd nemsokára megvallva azt, hogy a románok Erdélyben a legundokabb zsarnokság zászlaja alatt harcoltak, arra számított, hogy a Habsburg-birodalom keretében lehet először részleges román nemzeti egységet teremteni, és onnan továbblépni a teljes nemzeti egység felé, miközben tárgyalt a magyar emigrációval a dunai konföderáció esélyeiről és arról, hogy az erdélyi kérdést autonómia biztosításával vagy laosságcserével oldják meg...

Bălcescu eszmék és érzelmek foglyaként kerül bemutatásra, de nem sokat tudunk meg az eszmékről, és Manolescu inkább csak az érzelmek hőfokát méri, nem forrásukat és tárgyukat nyomozza. Márpedig a Mihai-könyvet alapvetően a politikus írta. Jelenlétét hiányolom. Hiszen úgy vélem, a politikus üzen, írói eszközökkel. Nicoale Manolescu szerint Bălcescu érzelmi nemzetfogalmával szemben a 48-as nemzedék politológusa, Ion C. Brătianu már posztromantikus módon, természettudományos objektivitással ad választ. (181) Valóban: Brătianu bizonyult annak a reálpolitikusnak, aki a román politikai élet karmestere lett, amikor később, 1866 után, lassan beköszöntött „a viktoriánus” konszolidáció kora. De az 1850-es években nem kevésbé „misztikus” harcostársainál. „Isten az embernek létrát adott, hogy feljuthasson hozzá” – írja Brătianu, a következőkben látva a létra fokait: otthon, nemzet, család és nemzetség. Anyja ölen szívja magába a morális érzést, apja nyitja fel értelmét. Majd a haza veszi szárnyai alá, és neki köszönhetően szívén milliók szíve kezd verni, megérti a szolidaritást és a testvériséget, kész lesz az áldozatra, felszentelt állampolgár. Erősebbnek érzi magát Sámsonnál, az élet harmónia lesz. A nemzetség (=ginta, ez Brătianunál a nemzetiség szinonimája, a latin gens, gentisből eredeztetett szó, hivatva arra, hogy a szerves együvé tartozást jobban kifejezze, mint a nemzetiség = naționalitate) minden másnál jobban vezeti az élet titkai-ba. A dolgok elrendezésének transzcendenciáját mutatja meg. „Ugyancsak a nemzetség vezeti be az embert az emberiségbe, és az emberiség megérteti az emberrel a fizikai világ melletti morális világot, utat nyit a végtelenbe, és így felmegy Istenhez, ezentúl hal-

hatatlanságában biztosan.”⁵ Ez nem más, mint a reintegráció. Inkább modell, mint mítosz. Vagy ennek geometrizálása, didaktikusabb formában való bemutatása. Brătianu racionálisan kezelte a misztikus fogalmakat. És kimondta azt, amit Bălcescu titokként fogott fel: a nemzet megistenülését. A megváltás nyelvére fordítva: az ember csak a nemzetben üdvözl mint a nemzet tagja.

Negoitescu didaktikusabban építkezik, mint Manolescu. „Nicolae Bălcescu, Eminescu mellett, a 19. századi román kultúra legnagyobb hatást keltő egyénisége.” 1821-től 1918-ig rányomja bélyegét a nemzeti törekvésekre. És nemzetépítő eszméi jelzése nyomán autentikus az ítélet: „Bălcescu egyesek számára úgy jelenik meg, mint aki nélkülözte az eredeti gondolatokat és a szépírói erőnyeket. Autentikus mégis az, ahogy a politikus és történész átélte az eszméket, tudatosította szellemi tevékenységét, nemcsak déli lázban égve, hanem latin pontossággal is fogalmazva.” De a stilisztikai fordulatok, az érzelem és értelem játéka dialektikájának érzékeltetése nem feledtetheti a politikus vívódását. A Mihai-könyvben végig érezzük a jelzett dilemmákat, amelyeket az európai hatalmi feltételek vagy inkább csak a hozzájuk fűződő remények változása sugallt. De ezek mellett még egy belső konfliktus is felsejlik az ember és a történelem drámai küzdelmében: az áhított, minden románt magában foglaló Románia szerkezetének kérdése. Erdély a román nép bölcsője, ugyanakkor soknemzetiségű táj. „A politikus – írja Bălcescu – megcsodálja majd ama nemzetek és vallások sokféleségét, amelyek a világ minden sarkából sereglettek e tájra, ahová mintha maga az Isten hívta volna őket, ily bőséges asztalt terítvén nekik, úgyszintén megcsodálhatja nagyszerű demokratikus intézményeit, amelyeket a hegyek koszorúja megoltalmazott, midőn a zsarnoki kény elsőporra mindegyiket egész Európában.” A nemzeti eszme azonban a homogenizáció barbarizmusát is rejti magában. (Az *Erdély története* című gyűjteményes munkában ezt több magyar, román és szász példával próbáltam érzékeltetni.) A valóságra figyelő történész-politikus feloldja a konfliktust – eszméi javára vagy rovására? Döntsön az olvasó, amikor érzékelheti Bălcescu belső vívódását, aki ezeket vetette papírra:

„Egyedül az 1848-as havaseltvi forradalom értette meg, hogy a szabadság biztosítása érdekében hagyni kell a bojárakat rohadni békében, s a bojártság rendjét kell kiölni a közsabadság kikiáltásával.

Az erdélyi románok nem értették meg ezt 1848-ban sem, s annál inkább nem érthették 1599-ben. Nem gondolták meg, hogy nem is igazságos, nem is hasznos, nem is lehetséges megtisztítani Erdélyországot az összes idegenektől, akik csaknem harmadát teszik lakosságának; elfelejtették, hogy a tartós birtoklás alapvető és kétségbevonhatatlan jogokat teremt; hogy egy nemzetiséget – legyen az bármilyen kicsiny – tiszteletben kell tartani, mert szent joga adatott élni azon a földön, amelyet lakik; hogy e természetjog fölött áll bármely történelmi jognak, minthogy a föld az emberé, és nem az ember a földé. Az Erdélyben megoldandó kérdés az volt és ma is az, hogy nem azt kell tenni, amit a románok, magyarok, szászok és székelyek külön-külön akarnak: egyikük maradjon az országban, a többi népeket pedig elűzzék, hanem ki kell kiáltani a közsabadságot, vagyis az egyenlőséget az egyének és a nemzetiségek számára, és ezáltal keresni az egyetértést szövetségi államot hozván létre. Kétségtelen, hogy az erdélyi románok száma minden esetben természetes és jogos túlsúlyt biztosít számukra az ország ügyeiben, s Erdélyt valamennyire román országgá változtatja.

Így hát a románok és magyarok 1848-ban, egymás ellen harcolva, egyazon téves elvből indultak ki, és egyazon szolgaságba estek.”⁶

Vajon a stílus és az üzenet harmóniáját nem bontja meg az esztétizáló elemzés olyan

alkotások elemzésekor, amelyekben irodalom és politika oly messzemenően egymásba játszik, talán megkülönböztethetetlenül. És az alkotó lelki drámájának nem kellene-e nagyobb teret szentelni?

Az egyéni és közösségi sors összefonódása teszi a kor levelezését páratlan értékű műfajjá. Az irodalomtörténészek ki is használják a lehetőséget, már amennyire a kor leveleit közzéteszik a történészek és az irodalomtörténészek, akiket az esztétizálók epigonjai egy kicsit – *more patrio* – lenéznek. A levéltárakba nem járok szemei előtt azonban rejtve marad a páratlanul gazdag világ: a rejtőzködő, intim irodalom. Ion C. Brătianu, a kor politikájának nagy technokratája, vérbeli levélíró. Fivére szintén. Michelethez írt leveleit szépírói ambíciók fűtik. Új román írókat lehetne felfedezni. És köztük olyanokat is, akik nem írtak vagy nem is tudtak románul. Azért, mert Călinescu elfelejti, a franciául író Aurélie Ghica felfedezésre váró jelenség. A pesti zsidó családi normákkal meghasonló D. Rosenthal, a forradalom festője C. A. Rosettihez intézett páratlanul szép leveleiben magát románnak tartja, és a román nemzeti ügyért is adta életét, amikor felhagyta már-már kialakított ausztriai *biedermeier* életformáját, és a párizsi román emigráció felkérésére Erdélybe indult szervezkedni, de Pesten letartóztatták, és a börtönben öngyilkos lett. Negoitescu és Manolescu irodalomtörténete, miután bőven merít a kor levelezéséből, arra is felhívja a figyelmet, hogy meg kellene írni a levelezés irodalomtörténetét.

A történelem akkor lehet jelen az irodalomtörténetben, ha szerzője intim közelségbe kerül íróval és korrallal. Ahogy közeledünk a mához, úgy telítődik történelemmel a két mű. Érezzük a történelem hangulatát és jelenlétét. Manolescu előjáróban Braudelt idézi, azt, hogy modelljét hajóként ereszti el az idő vizén, és aztán figyel, mint halad. Azt nem idézi, hogy Braudel a hajótörést tartja a legtöbbet mondó mozzanatként.⁷ Úgy tűnik azonban, hogy a román irodalomtörténész mai kritikusi-esztétikai normáit bocsátotta vízre. E normák fényében olvasta újra a román irodalmat. Modellezéssel van dolgunk? Számomra ez költői kérdés.

De lehet-e olyan bonyolult irodalmi jelenséget, mint például a romantikát, modell segítségével jellemezni? A romantika irodalomtörténetében, úgy látszik, mintha Paul Valéry bátoralanító és sokaknak felmentést kínáló komor intése is riasztana: ha a romantikát meg akarjuk határozni, el kell ejteni a rendszerező szellemet (*l'esprit de rigueur*). Viszont különös játéka „a szakmai kegyeletnek”, ha valaki vállalja a meghatározás kockázatát, akkor nem tartják nyilván. Így általában nem említik Carl Schmitt 1918-ban írt, aztán átdolgozott és a közelmúltban angolul is kiadott monográfiáját: „A politikai romantiká”t.⁸ Márpedig ez modellszerű meghatározást is nyújt: a romantika nem más, mint Isten szekularizációja zseniális szubjektummá. A Schmitt-féle séma jól érzékelteti a romantikus én túltengését. Modellnek is minősíthető ez a meghatározás, részben tömörsége okán, részben pedig azért, mert valóban a szerző úgy alkalmazza, hogy azt lehet mondani: verifikálja, más szóval: úsztatja az idő vizén. Igaz, nem szabad szem elől téveszteni, hogy Schmitt művének belső koherenciáját pamflet-jellege biztosítja. A szerző a polgári demokrácia ellen írt, aztán a náciizmussal rokonszenvezett. Egyértelműen politikai töltése van annak, amikor azt fejtegeti, hogy a romantikát a polgári szabadság teszi lehetővé, az a körülmény, hogy a közélet és a magánélet elválik egymástól. A romantikus lélek pedig passzív. Metafizikai narcizmusban, az esztétikai élményben éli ki magát. Kierkegaard csábítója számára a csábítás esztétikai élmény. Schelling szerelmes Sophie-ba, de minden nő lehetne Sophie. Léte alkalom az esztétikai merengésre. Mert a romantika lényege az occasionalizmus. Az hogy minden csak alkalom, alkalom

a világ átpoetizálására, az esztétizálásra. Novalis szavaival: minden csak egy végtelen regény kiindulása. És – az alkalmi és esztétizáló jellegből következően – a halállal ér véget. Az etika emocionális. A politika pedig esztétizáló diskurzus, akár forradalmárok, akár reakciósök művelik. Egyébként a romantika maga a passzivitás, még akkor is, ha a romantikus ember aktív, amikor önmaga papja, költője, királya, miközben saját személyisége katedrálisát építi. A romantikus irónia – minthogy minden másképp is lehet a romantikus felfogásban – parttalan, csak egy valamit tart tiszteletben: a romantikus ént.

Heine 1835-i könyvecskéje óta nem írtak ilyen gyilkos pamfletet. Csak míg Heine – némi lekezelő iróniával – a romantikában a középkori költészet újjáéledését látta,⁹ és elsősorban egy-egy személyt állított előtérbe, Schmitt magát e jelenséget vizsgálta.

Schmitt modellje alapvetően a múlt századi német romantikára illik. Az volt a legjobb alkalom számára a saját kora ellen irányuló pamfletre. Ennek megfelelően hajóját is kényelmes csatornákon terelgeti. Bravúrosan tud élni azzal a lehetőséggel, hogy a nagy alkotókat nem lehet izmusokba skatulyázni, mesterien villantva fel a romantikus én drámáját: „Látni kell a három embert, akinek eltorzult arca áttetszik a tarka romantikus fátyolon: Byront, Baudelaire-t és Nietzschét, e magánpapság három főpapját és harci áldozatát.”¹⁰

Manolescu azonban nem esett áldozatul a modellezésnek, bár hajója valahol, szinte észrevétlenül elsüllyedt. És ez nem kritikusi kajánkodás. Túl sok feladatot akart megoldani egyszerre, a szintézis igénye és jellege pedig nem tette lehetővé a következetes modellezést. Ion Negoitescu következetesebb és őszintébb volt, amikor az esztétikai értéket vallotta egyetlen mércének. Napjaink irodalomkritikájának elmúlt századokra visszavetülő érvényesítése izgalmas szellemi kaland, nagy bátorság kell hozzá, sok minden indokolja. A történelem illetően kezelése azonban mintha megbosszulná magát. És valószínű, hogy Manolescu műve akkor ér majd addig el nem ért szintre, ha elkészülnek újabb, a múlt század második felét és századunkat tárgyaló kötetei. Negoitescu műve erősít meg ebben. Ő ugyanis 1945-ig tárgyalja a román irodalmat. Ahol valóban aktuális kérdésekről esik szó, portréi a román esszé gyöngyszemei. Arra keres választ, ami a mai kor emberét érdekli. Innen fakadnak kisebb ellentmondásai is. Szemére hányja például Călinescunak, hogy megfélemedezik Eminescu nagy verseiről, de ő maga ugyanezt teszi, amikor a költő világgképét rekonstruálja. Igaz, bravúros okfejtéssel tárja fel az eminescui nacionalizmus és létfilozófia összefüggéseit. Választ kapunk arra, és méghozzá talán klasszikus érvénnyel, hogy miért és miként fonódott össze a nagy költészet oly brutálisan a nacionalista publicisztikával.

Negoitescu nem ismer tabukat. Talán azért, mert korábban jól megismerte őket, és már akkor is félelmetes pontossággal tudta jelezni – egy-egy hatalmas körmondatba rejtve – önnönmaga világosan kialakított véleményét. Most viszont felszabadultan ír. Mihai Sebastian műveit ugyan kiadták, de nagyon óvatosan illik nyilatkozni róla Romániában. Emlékiratai még nem is jelentek meg. Negoitescu szókimondása viszont éppen az óvatosságát neveltségességét érzékelteti. És úgy vélem, közben talán senki nem írt ilyen drámai tömörséggel a komédia és a tragédia végzetes összefonódásáról a román világban, mint Ion Negoitescu. Cioran műveit ma kiadják, kultusza van. De helyét a román irodalom történetében Negoitescu találta meg, a „Románia színeváltozása” című hitvalló, nagy politikai pamflet értékelésével. Igaz, ezzel ki is lépett az ún. irodalom világból, és átlépett a történelemébe. Máskor viszont visszafogta magát, még bizonyos közkeletű minősítő kifejezésektől is tartózkodva. Nem is ő, hanem Manolescu mondja

ki, hogy Lucian Blaga romantikus. Azon lehet vitatkozni, hogy okkal vagy ok nélkül látom a reintegráció mítoszát a blagai írói világ fő kérdésének. Azon is lehet vitatkozni, hogy filozófusi, költői, drámaírói vagy regényírói munkássága elsődleges, melyik melyiknek az ancillája, vagy netán mindezek tökéletes harmóniában álltak egymással. Ami lényegesnek tűnik, az a romantikus mozzanat. A nagy német romantikusok voltak eny nyire sokoldalúak, éppen a reintegráció mítoszának vonzásában. Blaga írói-kultúrfilozófiai programjának a mellőzése viszont a portréesszé módszer negatív következménye. Hiszen ki kellett volna emelni, mint hajdan, 1937-ben Makkai László, hogy Blaga tudatosan is a népi kultúrával való kapcsolat szorosabbra fűzésében, a belőle való táplálkozásban látta a délkelet-európai kultúrák felzárkózási esélyét, eredetiségüknek zálogát a népek és kultúrák versenyében, amikor beköszönt a modern világ a maga könyörtelenségével.¹¹ Ugyanakkor Blaga költészetének és a német romantikához való kötődésének bemutatása lebilincselő polemikusan jellemezte. Eszme- és írói világának az összefüggéseiről azonban nem kapunk olyan árnyalt képet, mint Eminescuról. Mintha Negoitescu apológiát írt volna ellenségei ellenségéről, hiszen míg Eminescut a nacionálkommunizmus felkarolta, Ceaușescu és neje igyekeztek kisajátítani, ami nekik megfelelt, és amit esetleg megértettek belőle, Eliadéval, éppen militáns antikommunizmusa miatt, nem tudtak mit kezdeni, bár sikerült néhány művét kiadni.

Negoitescu portréinak ugyanaz a gyengéje, mint az ereje: az eddigi téves nézetekkel, olykor ideológiai aberrációkkal szemben öltöttek formát. A beavatottakhoz szólnak. A szerzőt kétségtelenül az öncélú megismerés vágya és öröme vezette. De akarva, nem akarva túlon túl igazodott a hazai ideológiai terephez. Nem mindig azt emelte ki, ami az ő szemléletéből következően fontos, hanem olykor azt, ami az ún. köztudatban, a korábbi ideológiai machinációk és a hétköznapi Kulturkampf következtében előtérbe került. Innen persze a mű izgalmas, ám nemegyszer elszomorító aktualitása.

A román kritikusok azt hangsúlyozták, hogy Nicolae Manolescu és Ion Negoitescu a nagy előd, Călinescu nyomán haladva kanonizálnak. Mint jeleztem, ebben nem epigonizmust látok, hanem azt, hogy sikerült megtalálniuk az irodalomtörténeti hagyományt. Hátra van a portrékon túlmutató irodalom fejlődéstörténetének rekonstruálása. A legfontosabb hozadéka a két irodalomtörténetnek a termékeny kétely: „minden irodalomtörténet – írja Nicolae Manolescu – meghatározásánál fogva tisztának álmódja magát és természetéből kifolyólag nem az.” És Ion Negoitescu is megvallja, hogy az elemzett irodalmi műveket „a megélt történelem szempontjából olvasta és olvasta újra, valamint elmélkedett fölöttük napról napra”. (A történelmet tartom ebben az esetben tisztátalannak.) A kétely és a módszer előtérbe állításával ugyanakkor megadták a lendületet, hogy elszakadjunk a kanonizálás gyakorlatától. Az általuk kicövekelt porondon lehet vitatkozni arról, hogy egy mű miért szép és miért tetszik. És közben tisztázhatjuk, pontosabban szólva, inkább tudatosíthatjuk viszonyunkat a történelemmel és az ideológiával – módszertani alapon. Kétségtelen tehát, hogy az olvasói élményen túlmenően többet köszönhetünk Ion Negoitescunak és Nicolae Manolescunak, mint gondolnók.

Jegyzetek

- 1 *Nicolae Manolescu*: Istoria critică a literaturii române. I. București, Editura Minerva, 1990. 338 p. *Ion Negoițescu*: Istoria literaturii române. I. (1800–1945). București, Editura Minerva, 1991, 370 p.
- 2 *Monica Spiridon*: Strategii de lectură. – România literară, 1992. 24. sz.
- 3 *Mircea Martin*: G. Călinescu și „complexele” literaturii române. Buc., 1981. Ennek a munkának az elhallgatása sajnálatos és jellemző tünete a mai Călinescu-kultusznak.
- 4 *Miskolczy Ambrus*: A kontinuitás-vita historikuma. – BUKSZ, 1992. 2. sz.
- 5 Gîndire românească în epoca pasoptistă. I. Szerk.: *Paul Cornea, Mihai Zamfir*. Buc., 1969. 493.
- 6 *Nicolae Bălcescu*: A románok Vitéz Mihály vajda idejében. Fordította V. András János. Bukarest, 1963. 306.
- 7 *Fernand Braudel*: Écrits sur l’histoire. Paris, 1969. 70–71.
- 8 *Carl Schmitt*: Politische Romantik. München–Leipzig, 1925., *Uő.*: Political Romanticism. (Guy Oakes: Translatoris Introduction.) Cambridge (Mass)–London, 1986.
- 9 *Heinrich Heine*: Die romantische Schule. Amsterdam, 1856. 5.
- 10 *Schmitt*: Politische Romantik, i. m. 27.
- 11 *Makkai László*: Lucian Blaga. – Erdélyi Helikon, 1935. 4. sz.